

355/2
LUSOGA
Paper 2
2024
2½ hours

UGANDA NATIONAL EXAMINATIONS BOARD
Uganda Certificate of Education

LUSOGA

Olupapulo Olwokubiri

Okusoma Bwino, Okufunza n'Ebyobughangwa

Saawa Ibiri n'ekitundu

ENDAGIRIRO:

*Olupapulo luno lugabiibwamu ebitundu bisatu; **A, B ni C.** Lulimu ebibuuzo **bina.***

*Ebitundu **A ni B** bya **buwaze.***

*Mu kitundu **C** mulimu enamba **ibiri.** Kolaku ndala 3(a) oba (b).*

*Iramu ebibuuzo **bisatu** aghalala.*

*Ebibuuzo ebiswika mubyolagiirwa okukola **tibirikeberwa.***

Ghandiika ebyokwiramubyo mu mpapulo edhikugheereibwa.

EKITUNDU A: Okusoma Bwino

1. *Soma ekikutu kino omale oiremu ebinaakubuuzibwa, nga osinziira ku byonaaba osomye.*

Akusigula takukwa. Kwisomero lya Nakisenhe erya Siniya yaliyo abaisuka basatu nga batambulira ghalala oti nsanafu. Okwidha kwisomero nga n'abasembayo okutuuka. Enaku edhisinga nga tibasoma masomo ga kunco. Mu kibiina nga batyama ghalala aye inhuma. Baali nga tibenda kukola mirimo gya kwisomero nga okweya ebibiina n'okusaagha.

Abaisuka bano baali n'emize nga: okughoghoigana mu kibiina n'okusumbugha abaana abaghala. Lwali lulala, ng'omwisuka owundi ku akoosi kino asonsonia omuguna nga'amuniogereza. Omuguna yali alikumaliriza bibalo omusomesa byeyali abaghaira kunco. Omuguna ono yawulira bubi era yamutabukira oti wa malibu atabukira mugoyo. Yamusindika ku kimante okwikaikana nga obweni bw'omwisuka bunuubwike. Kino kyasunguwaza omwisuka yaasituka yaakuba omughala enguumi ku mutwe. Omughala olwagwa ghansi gh'entebe tiyairamu kugheera. Baamusitulagho nga mufu.

Ekibiina kyaidhamu akatabanguko. Abaana abasomi baatumira mu madinisa, abandi mu mulyango ogw'ekibiina aye nga tibali kugheeramu. Eisomero lyaidhamu entiisa nga buli yoolingaku alikukulunguta bwa maziga.

Mangu ago omukulu ow'eisomero yaakubira puliisi eisimu. Mu daakiika ntono dhiti nga puliisi etuuse. Puliisi eja okutuuka kwisomero nga omwisuka amazeemu omusulo. Yakola ekisoboka kyonakyona yaataayiza omwisuka eyali ataireku kakokola otandeka inhuma. Baamugema baamutwala mu kaduukulu ka puliisi. Puliisi tiyakanga kwoyo, yeeyongerayo yaanoonenkereza ku baisuka abaali batambula naye. Yabazuula, boona baabatwala einhuma gh'emitayimbwa.

Bwebaayaza mu nsagho dhaibwe baayagaanamu endhaaye, kubba n'amairunji. Olwawuuna kunco, abaisirukale baabatwala baakola sitaatimenti. Fairo dhaibwe dhaatwalibwa mu kooti. Omwisuka eyaita omuguna olwamala okukola sitaatimenti, ebibono byamugwa mu matu biti bwegumusinga, waakusibwa obulamu bwe bwonabwona oba okutwalibwa ku kalabba. Yasalagho agezeeku okutoloka nga atuuma olukomera olukomera olwa puliisi. Omukuumi olwafulumya eisasi lyagemya mutwe era yafiiragho. Ekyo kyamala abaisuka baine endhaaye ku mitwe. Baatoolera okugezemula oti n'ayoca omugaire.

Abaisirukale baabasibira mu kasenge nga balimu babiri bonka. Olw'okutya okunji, tibairamu kughaya naire. Balingaganangaku nga batengeesa mitwe! Endoolo nga bweditaidhi alira inhina, tidaalwa nga dhitoolagho omulala. Ole yabona atyo nga yeeyambula mpale, nga yeepima. Mwine yaja okwira engulu nga abona y'abaire naye alikulengeedha.

Gaamumyuka! Omwisirukale okwigulagho yeena amaiso yatuukiza ku musibe alikulengeedha. Eyali asigairegho kayi nga bamwizaayo kukola sitaatimenti ku byeyali aidhi ku kufa kwa mwine. Mangu ago baamwigulaku omusango ogw'okwita mwine, baayongereza ku j'okuba n'endhaaye ni kubba. Olwava agho yasibira mwtudha.

Bino bibangagho nga ab'ewaibwe ezira abiidhiku naire. Baalinga balimi ba kibali nga bawuuna mu mutyere baasiiba eyo baira bwire. Baaloghoozanga bati mutabane waibwe asula mu mikwanogyo, so nga ali eyo adaagiradaagira mwtudha.

Ebibuuzo:

- (a) Ghaya ebiri mu kikutu kino, ebyaleetera obulamu obw'abaisuka bano okugwa mu katyabaga.
- (b) Akusigula takukwa. Inhonhola amakulu g'ensambo enho bwegatuukaanira ku lufumo luno.
- (c) Nguli ghali osoma n'abaisuka bano, wandibayambye otya okubaziyiza okutuuka ku byebaatuukaku?
- (d) Bakulonze okuba omukulembezi mwisomero lya Nakisenhe. Weeyambise ekikutu kino okulungamya basomi baino okwebisa obukalamu.

EKITUNDU B: Okufunza

2. *Soma ekikutu kino omale okole nga bw'onaaba olagiiirwa.*

Abantu abasinga bunji tibaidhi kulabirira mibiri gyaibwe bukalamu nakuyondha ghebaba. Eriyo amaka agabaamu olukunkumuli lw'abantu aye nga n'okuyondha ghaka kyabalema. Omugeni atuuka ng'oluya luli oti lwa muyigha. Ebiveera, ebidomolo, ebithupathupa n'enjo edhaamenheka n'ebikulamusa. Ghaka ghaazika, eisubi lyamera ni ku mbalaza. Amaka ag'ekika ekyo tigaghaamu musuudha gwa nsiri kuba embeera eyo edhiyamba okwala.

Okunaaba mu ngalo obukalamu kyona abakiidhi batono. Obutanaaba mungalo bukalamu kireeta obusiisa mu nda, ekiidukano, iseinhiga n'endwaire edhindi kamaala. Engalo enhaga dhinagaghaza buli kitundu kya mubiri kyedhigemaku, okusingira irala amaiso,enhindo n'omunwa. Iseiseeba omukambwe eyatulumba mu mwaka 2020 tiyandimulungwire bantu banji batyo singa baali beeghaireyo okunaabanga mu ngalo ni saabbuuni obutakoogha.

Okunaaba n'okusenhia amaino bitutaasa ebizibu binji. Olumu, olukuku n'embeera edindhi dhikosa oluwutu olw'abo abatanaaba ate abatasenhia

bavunda amaino, abandi baafuna kaboole. Nguli abantu bamanha okwerabirira, baghanga okwewonia ebizibu ebyo.

Ekidaada kyagemanga inho abantu okusingira irala ab'okumyalo olw'okunhwa amaadhi g'ehandha amanhaga. Omusuudha gw'omubyenda gwona guva mu kunhwa maadhi manhaga.

Tubaire tukiidhi tuti alusa agema bantu bakulu bonka aye ebintu byacuuka. Oyagaana abaana abasomi ni mu bibiina ebisookerwaku nga baalwala ira alusa! Embeera eno yeewunhisa aye kija bwekizuulibwa kiti obumpwancimpwanci abaana bwebatera okulya bulimu ebirungo ebyoca ebyenda, waire bughoomera mu kanwa. Ebintu ebiwoomera einho omunwa tibitera kusagambya mubiri. Okulya einho ebisiike kibi kuba bwito omunji asavughaza omubiri gwalumbibwa puleesa.

Ebitundu eby'emibiri gyaife nga ensigo, amawuuwe, omutima n'ebindi bikola bukalamu nga tubirabiriire bukalamu. Okwegendereza byetulya ni byetunhwa, kiyamba okubikuuma nga biramu bulunji. Sigala, enkangaali, n'endhaaye bikosa inho amawuuwe, amani n'obwongo. Kookolo w'amawuuwe n'eini atera kuva mu kwesiba ku birezirezi oti n'ebyo. Abakugu mu by'obulamu bakoba bati omuntu omukulu asainhe okunhwa amaadhi liita isatu kwitaanu buli lunaku okukuuma ebitundu byonabyona eby'omubiri nga biri mu mbeera nkalamu.

Ekyokukola:

Mu bigambo nga 100, ghadiika ensonga lwaki abantu balwalalwala okusenziira ku kikutu ekyo ghaigulu.

EKITUNDU C: Obughangwa

Kola ekyokukola kirala mu kitundu kino.

3. Mukwanogwo ali ni mugandawe omukulu anaatera okucaala mu maka agali e Busoga atwale omugonziwe. Byebakola ewaibwe mu kufumbiriganhwa byawukana n'ebikolebwa mu Busoga. Yasabye mukwanogwo okukubuuzaaku ebikolebwa era lwaki bikolebwa. *Mukobere.*

Oba

4. Mugandawo ataakulira waimwe yazaala abalongo aye taidhi mikolo gyetaaga kukolebwa ate nga yandienze gikolebwe. Ighe ogiidhi. *Mwinhonhole.*